

פתיח דבר

לקראת שבת פרשת מטות - מסעי, הננו מתכבדים להגיש לקהל שוחרי התורה ולומדיה, את הקונטרס 'לקראת שבת' (גליון צז), והוא אוצר בלום מתוך רבבות עניני חידוש וביאור שבתורת נשיא ישראל ומנהיגו, כ"ק אדמו"ר מליובאוויטש בהרלוי"צ זצוקלה"ה נבג"מ זיע"א.

בקשר עם מנהג ישראל לעסוק בימי בין המצרים בעניני בית הבחירה ד"בשכר קרייתה . . מעלה אני עליהם כאילו הם עוסקים בבנין הבית" (תנחומא צו, יד), וכידוע הוראתו הק' בזה, הבאנו במדור 'חידושי סוגיות' ביאור בהל' בית הבחירה להרמב"ם – בגדר הדין דאבן מזבח שנפגמה.

וזאת למודעי, שבדרך כלל לא הובאו הביאורים בשלימותם, ובאיזהו מקומן אף עברו עריכה קלה, ושגיאות מי יבין. ועל כן פשוט שמי שבידו הערה או שמתקשה בהבנת הביאורים, מוטב שיעיין במקורי הדברים (כפי שנסמנו בתוכן העניינים), שם נתבארו הדברים באריכות, במתיקות ובתוספת מראי מקומות.

* * *

ויה"ר שנזכה לקיום היעוד "כי מלאה הארץ דעה את ה' כמים לים מכסים", ונזכה לשמוע תורה חדשה מפיו של משיח, "תורה חדשה מאיתי תצא", במהרה בימינו ותיכף ומיד ממש.

בברכת שבתא טבא,
מכון אור החסידות

נדפס באדיבות
The Print House
538 Johnson ave.
Brooklyn, NY 11237
(718) 628-6700

יוצא לאור על ידי
מכון אור החסידות
845 Eastern Parkway
Brooklyn, NY 11213
(718) 732-9018

תוכן העניינים

מקרא אני דורש

ביאור הרמז בפרטי המשל המובא במדרש "למלך שהיה בנו חולה והוליכו כו", דמרוזים בזה הפרטים המיוחדים לג' המסעות הראשונים.

(ע"פ לקוטי שיחות חלק יח עמ' 390 ואילך)

יינה של תורה

הטעם שפירש רש"י במשמעות "חותיהם" – "כפרינהון", ולא ערים; מבאר ב' סוגים בעבודת השי"ת 'בן כרך' ו'בן כפר'; שייכות הענין כאן ל'כפר' דוקא.

(ע"פ לקוטי שיחות חלק לח עמ' 117 ואילך)

חידושי סוגיות

מחלק בדברי הרמב"ם בין דין אבן שנפגמה קודם שנבנית במזבח לבין אחר שנבנית; חוקר בהגדר דכל שהוא, אי הוי שיעור או שפירושו שאין צריך בזה שיעור; עפ"ז מבאר החילוק הנ"ל.

(חידושים וביאורים בהל' בית הבחירה להרמב"ם ס"ה ה)

פנינים

פנינים יקרים ומאירים בפרד"ס התורה לכמה נקודות בפרשתנו.

(מלוקטים מתורת כ"ק אדמו"ר מליובאוויטש)

הוספה - דרכי החסידות

פתגמים, סיפורים וביאורים בענין עבודת התפילה, פעולתה ומעלתה.

(מלוקטים מתורת כ"ק אדמו"ר מוהרי"צ מליובאוויטש)

מקרא אני דורש

הרמזים במשל המדרש בענין המסעות

ביאור הרמז בפרטי המשל המובא במדרש "למלך שהיה בנו חולה והוליכו כו",
דמרומזים בזה הפרטים המיוחדים לג' המסעות הראשונים

א. על סיפור המסעות דבנ"י המפורט בפרשת מסעי, איתא במדרש (תנחומא מסעי ג. הובא בפירש"י בריש הפרשה): "משל למה הדבר דומה, למלך שהיה בנו חולה והוליכו למקום אחר לרפאותו, כיון שהיו חוזרין התחיל אביו מונה כל מסעות וא"ל כאן ישננו כאן הוקרנו כאן חששת את ראשך. כך א"ל הקב"ה למשה מנה להם כל המקומות היכן הכעיסוני לכך נאמר אלה מסעי בני ישראל". והנה פשוט שמשלי התורה מכוונים הם בתכלית. ולכן מסתבר לומר, שלא רק הדוגמא הכללית "שהיה בנו חולה וכו' לרפאותו" מכוון לנמשל, אלא גם פרטי המשל "כאן ישננו כאן הוקרנו כאן חששת את ראשך" הם דוגמאות המכוונות לנמשל. וצריך ביאור בנדו"ד, מהי השייכות דפרטים הנ"ל למסעות בנ"י במדבר?

ב. ויש לבאר בפשטות, שג' דוגמאות אלו הם כנגד ג' המסעות הראשונים דבנ"י – א. מרעמסס לסוכות. ב. מסוכות לאיתם. ג. מאיתם לפי החירות.

והביאור בזה:

דהנה על הפסוק (בשלה יג, כ) "ויסעו מסוכות", אומר רש"י: "ביום השני, שהרי בראשון באו מרעמסס לסוכות". ולפ"ז נמצא שבנ"י באו לסוכות לקראת הלילה, ואף ישנו שם (דלכן התחיל

המסע השני רק ביום שלאחריו). וזהו מכוון להפרט הראשון במשל – "כאן ישננו".
 במסע השני – "ויסעו מסוכות ויחנו באיתם", היה החידוש שאז נתוספו ענני הכבוד. וכמפורש
 בכתוב (לאחר "ויסעו מסוכות") "וה' הולך לפניהם יומם בעמוד ענן לנחותם הדרך גו'" (בשלה יג,
 כא). והנה, בנוסף לזה שהעננים שימשו "לנחותם הדרך", שימשו העננים גם "לצל, לבל יכה בהם
 שרב ושמש" (טושו"ע או"ח ריש סתרכ"ה). ולזה מרמז בהדוגמא הב' דהמשל – "כאן הוקרנו", שענין
 זה נפעל ע"י הצל של ענני הכבוד.

[וזה שלא הוצרכו ל"ענני הכבוד" מרעמסס לסכות – י"ל, כי הנסיעה מרעמסס לסכות היתה
 באופן ד"ואשא אתכם על כנפי נשרים" (פרש"י בא לז), ולא היה צורך בענני הכבוד].

ועד"ז בהמסע השלישי, "מאיתם לפי החירות" – דהענין המיוחד שהיה בפי החירות הוא טענת
 בני"י "טוב לנו עבוד את מצרים ממותינו במדבר" (בשלה יד, ב). די"ל, שבהדוגמא הג' "חששת את
 ראשך" מרמז לטענה זו, שהיתה טענה שכלית נגד משה ("חששת את ראשך").

[ולהוסיף לשופרא דמילתא – דשאר הנסיונות שהיו במדבר, עיקרם היה מצד זה שהיו רעבים
 ללחם וצמאים למים (ולא מצד טענה שכלית):

במרה כתיב (בשלה טו, כד) רק "מה נשתה". במדבר סין (שם טז, ב ואילך) "להמית את כל הקהל הזה
 ברעב". ברפידים (שם יז, א ואילך) – "ואין מים, תנו לנו מים" (ורק כשטען משה טענה שכלית, עורר
 זה מענה כיו"ב "למה זה העליטנו ממצרים"). וכן היה כשהתאוו בשר (בהעלותך יא, ד) – הרי "התאוו
 תאווה" ורק אח"כ היה "ויבכו גם בני"י גו'". וכן היה לאחר שמתה מרים (חקת כ, ב ואילך) – "ולא היה
 מים לעדה ויקהלו גו'". דבכל אלו לא היתה ההתחלה בטענה שכלית.
 משא"כ בפי החירות שהתחלתה הייתה קושיא (ענין שבשכל).

יינה של תורה

"חותיהם" – "כפרניהון" הטעם לפירוש זה בפנימיות

ביאור הטעם שפירש רש"י במשמעות "חותיהם" – "כפרניהון", ולא ערים; מבאר ב' סוגים בעבודת השי"ת 'בן כרך' ו'בן כפר'; שייכות הענין כאן ל'כפר' דוקא

א. בסיום פרשת מטות מסופר אודות יאיר בן מנשה ש"הלך וילכוד את חותיהם ויקרא אתהן חות יאיר" (לב, מא). והנה, במשמעות המילה "חותיהם", פירשו במפרשים (אבן עזרא, רד"ק) שהכוונה לערים. אמנם, ברש"י על אתר פירש שהכוונה ל"כפרניהון".

ויש לעיין, מה הכרחו של רש"י לפרש ש"חותיהן" היינו כפרים ולא פירש שהכוונה לערים – דהרי בפשטות מסתבר לפרש באופן זה (דלהפירוש דהיינו כפרים נמצא שכיבושו של יאיר היה רק בהכפרים של ארץ עוג).

ב. ויש לבאר זה, בהקדם התוכן הפנימי בהא ד"וילכוד את חותיהם":

דהנה, בטעם מה שבני ראובן שינו את שמות הערים של סיחון לשמות אחרים – כתב הבחיי (פרשתנו לב, ג), כי סיחון ועוג היו עובדים לע"ז, "ולכך בני גד ובני ראובן כאשר ידעו זה, הסבו שמות הערים לשמות אחרים, ורצו להתיישב בהם ולעבוד שם הקב"ה וליחד אותו".

וכן י"ל בתוכן הענין של יאיר בן מנשה ש"הלך וילכוד וכו'" – אשר הכוונה ל'לכידה' רוחנית, ע"י שביטל את הע"ז שהיתה בהם.

ובזה יש לבאר גם הטעם שהכתוב מפרש כאן את השם החדש שניתן להם, "חות יאיר" – כי

בזה מרומז התוכן הכללי של הלכידה. דע"י הלכידה פעל להפוך את עבר הירדן ממקום של ע"ז, ש"היא מקום המיתה" (תניא פכ"ב) – למקום של קדושה שיש בו חיות ואור ("חות יאיר").

ג. ובזה מבואר הטעם שרש"י פירש במשמעות "חותיהם" – "כפרינהון":

בגמ' (חגיגה יג, ב) איתא דאינו דומה בן כפר שראה את המלך, לבן כרך שראה את המלך – דבן כרך, הנמצא בקירוב מקום למלך, אין ראיית המלך חידוש עבורו; משא"כ בן כפר, הרחוק ממקום המלך – הרי ראיית פני המלך, פועלת עליו התפעלות גדולה.

וכ"ה בפנימיות הענינים, לגבי 'ראיית' פני ממ"ה הקב"ה – דבן כרך קאי במי שעבודתו היא בעולם של קדושה ובקירוב לקב"ה, אשר לכן גילוי אלקות אינו בגדר חידוש אצלו; אמנם בן כפר רומז על מי שמתעסק בעניני העולם ורחוק מקב"ה, דכאשר הוא מצליח לברר ולזכך את העלם והסתר העולם, ומעלה זה לקדושה – הנה התגלות הקדושה וגילוי האלקות שע"ז, פועל אצלו התעוררות גדולה.

המורם מזה, שענין ה"כפר" ('בן כפר') ברוחניות, רומז על העבודה שבבירור והפיכת עניני העולם לקדושה. ולכן, כשמדובר בלכידה כזו, שתוכנה הוא ביטול מקום ע"ז והפיכתו למקום של קדושה – מפרש רש"י שהכוונה ל"כפרים", הרומזים על תוכן עבודה זו.

חידושי סוגיות

בגדר כל שהוא בפגימת אבני מזבח ומקדש

מחלק בדברי הרמב"ם בין דין אבן שנפגמה קודם שנבנית במזבח לבין אחר שנבנית; מבאר זה בהקדים חקירה בהגדר דכל שהוא, אי הוי שיעור או שפירושו שאין צריך בזה שיעור

מובא בזה בקשר עם מנהג ישראל ללמוד בימי בין המצרים בעניני בית המקדש, ד"בשכר קרייתה . . מעלה אני עליהם כאילו הם עוסקים בבנין הבית" (תנחומא צו, יד)

בפשטות לומדים, שגם באבני היכל ועזרות שנפגמו, שיעור פגימתן הוא "כדי שתחגור בה הצפורן", כשם שהוא בהלכה הקודמת באבן שנפגמה, שהיא פסולה לבנין הכבש והמזבח. ומה שאין הרמב"ם כותב שיעור זה בהלכה זו, הוא מפני שהדברים באים בהמשך להלכה שלפניו, וא"כ אין צורך לחזור ולומר את השיעור עוה"פ.

אבל יש מפרשים³ שמדייקים שאינו כן: מזה שבאבני ההיכל והעזרות כותב רק "שלימות היו" ואינו כותב בהן (בהלכה שלאח"ז) את

א. ברמב"ם הלכות בית הבחירה פ"א ה"ד: "כל אבן שנפגמה כדי שתחגור בה הצפורן כסכין של שחיטה הרי זו פסולה לכבש ולמזבח שנאמר¹ אבנים שלימות תבנה את מזבח ה'". ומסיים בהלכה זו: "וכן אבני ההיכל והעזרות שלימות היו".

לאח"ז כותב הרמב"ם²: אבני היכל ועזרות שנפגמו או שנגממו פסולין ואין להן פדיון כו' (ורק לאח"ז הוא כותב את הדין של פגימה באבן לאחרי שנבנית במזבח, כדלקמן סעיף ב.).

(1) תבוא כז, ו.

(2) הלכה טו.

(3) מים חיים (להפר"ח) על הרמב"ם כאן.

שנבנית במזבח, לא נאמר שיעור הפגימה דכדי שתחגור כו'.

ואע"פ שבפשטות הי' משמע שהשיעור בזה הוא אותו השיעור שבהלכה הראשונה (מהמובאות לעיל), שבה כותב הרמב"ם השיעור "כל אבן שנפגמה כדי שתחגור כו' פסולה לכבש ולמזבח" – יש לומר שישנו חילוק בין האבנים העומדות לבנין המזבח לבין האחרי שנבנו בו:

מאחר שהפסול של פגימה נלמד (כמ"ש הרמב"ם) מהכתוב "אבנים שלימות תבנה את מזבח ה'" שבו מדובר ע"ד בנין המזבח⁹, יש מקום לומר שאחר שנבנה המזבח שיעור הפגימה בו שונה¹⁰.

ואם כי בגמרא¹¹ איתא השיעור "כדי שתחגור בה הצפורן" לגבי "פגימת המזבח" – שבפשטות מייירי ע"ד אבני המזבח לאחרי שנבנו במזבח¹² –

אבל מזה גופא שהרמב"ם משנה כאן מלשון הגמרא (למרות שבדרך כלל הוא מעתיק את דיני הגמרא "כצורתם וכלשונם"¹³) והוא כותב את השיעור של פסול הפגימה "כדי שתחגור

השיעור של חגירת הצפורן (ובריש דבריו כתב בפירושו ששיעור הפגימה באבן (כדי שתחגור כו') פוסל (רק) לכבש ולמזבח) מוכח, שבהן אין השיעור של חגירת הצפורן⁴.

(ומביאים רא' לזה: באבני ביהמ"ק אמרו בפירושו⁵, שהם נחצבו ע"י השמיר – ובתוס'⁶ מבאר שע"י השמיר אי אפשר שהאבנים יהיו חלקות לגמרי, שלא תהי' בהם פגימה אפילו כדי שתחגור בה הצפורן)⁷.

ב. לאחר שתי ההלכות הנ"ל (ולאחרי שכתב את הדין של "אבן שנגע בה הברזל . והבונה כו'") כותב הרמב"ם בהלכה בפני עצמה⁸: אבן שנפגמה או שנגע בה ברזל אחר שנבנית במזבח או בכבש אותה האבן פסולה והשאר כשירות.

מזה שגם כאן אין הרמב"ם כותב שיעור, ובפרט שדין זה נכתב לאחרי ההפסק בהדין ד"אבני היכל ועזרות שנפגמו כו'", אשר (לפי המפרשים הנ"ל) בהם שונה שיעור הפגימה מדלעיל, משמע שגם באבן מזבח לאחר

4 וממשיך (הפר"ח): ולא נתבאר בתלמוד כמה שיעור פגימתן ולפיכך לא הזכירו הרב.

5 גיטין סה, א–ב. סוטה מח, ב.

6 ד"ה וכמה – חולין יח, א (וש"ג) – הובא בכס"מ לרמב"ם הל' ביהב"ח כאן (וראה חידושים וביאורים מהיעב"ק לרמב"ם שם פ"א הי"ג).

7 אמנם מתוס' שם בסופו (ובסוכה מט, א סד"ה שכל; זבחים נד, ב סד"ה אבנים) משמע, דגם באבני ביהמ"ק פסול בחגירת הצפורן – ראה שירי קרבן לירושלמי סוטה פ"ט הי"ג שהקשה על הפר"ח הנ"ל. וראה מנ"ח מצוה צה בתחלתה מש"כ בדעת הרמב"ם. אבל כדברי הפר"ח (במים חיים) כתב גם במהר"י קורקוס על הרמב"ם כאן (נדפס מכת"י ברמב"ם הוצאת שולזנינגער נ"י. תש"ז, ובספר בפ"ע נ"י. תשל"ג).

8 הט"ז.

9 ראה רמב"ן שהובא לקמן בפנים.

10 להעיר מהפירוש במפרשים (פי' הא' בחי' היעב"ק להל' ביהב"ח כאן הט"ז. צפע"ג תרומות ד, ג. השלמה יח, א (נעתקו בצפע"ג המלוקט להל' ביהב"ח כאן)) כדברי הרמב"ם כאן, דזה שרק אותה האבן פסולה והשאר כשירות הוא דוקא כשנבנה בכשרות ונפגם אחר שנבנית במזבח, אבל בנאו מתחלה אפי' באבן אחת פגומה (שבהלכה יד) כולו נפסל כיון שנעשה בפסול.

11 חולין יז, סע"ב ואילך.

12 פרש"י חולין שם בסוף העמוד. וברגמ"ה חולין שם (יח, רע"א): כדי פגימת המזבח שאם הי' מזבח פגום נפסל מלהקריב עליו. וראה להלן בפנים (מרמב"ן) ובהערה 19.

13 יד מלאכי כללי הרמב"ם אות ה. וש"נ.

מהכתוב¹⁹ "אבנים שלימות תבנה את מזבח ה'", שהוא מביא בהלכה שלפני²⁰.

והדרא קושיא לדוכתה – למה אין הרמב"ם כותב כאן את השיעור הנ"ל "אבן שנפגמה כשיעור זה" (וכיו"ב)²¹, שמזה משמע שבנדוד לא נאמר שיעור זה?

ד. ויש לומר, דהנה ידוע, ש(גם) בהשיעור "כדי שתחגור בה הצפורן" (בנוגע לסכין של שחיטה) יש שקו"ט ודיעות²² בגודל השיעור, עד שיש אומרים, שהשיעור של חגירת הצפורן הוא אפילו פגימה כל שהיא,

אבל אפילו להדיעות²³ שמפרשים (בהרמב"ם) שזהו שיעור הכי קטן, "כל שהוא"²⁴, אעפ"כ מזה שאין הרמב"ם כותב

(19) וכפשטות דברי רש"י חולין (יח, רע"א), הובא בתוס' סוכה מט, א רד"ה שכל – בתחלתו. וכהפי' ברמב"ן שם. חי' הרשב"א חולין שם ד"ה פגימת. וראה גם תוס' חולין יז, ב. פי' הרא"ש מדות פ"ג מ"ד. ריטב"א חולין שם.

(20) ולהעיר ממאירי חולין שם שכתב הדרשה דאבנים שלימות לגבי הבנין ואח"כ ממשיך "ואף אם נפגמה בשיעור זה אחר הבנין נפסל".

(21) ודוחק גדול לומר, שלא הוצרך לומר כאן שיעור הפגימה (הפוסלת) – כי החידוש בהלכה זו הוא (לא ד"אותה האבן פסולה" – שזה מובן מאליה מהלכה יד – כ"א) רק ד"השאר כשרות" (וראה בהנסמן לעיל הערה 10) – כי מפשטות לשון הרמב"ם משמע שבה להודיע גם דין זה ד"אותה האבן פסולה".

(22) ראה ראשונים לחולין שם. נ"כ הטושו"ע יו"ד סי"ח ס"ב. וראה בפרטיות קו"א לשו"ע אדה"ז יו"ד שם. שו"ת הצ"צ יו"ד ס"ט ובפסקי דינים מא, ב ואילך (הנסמן עה"ג בשו"ע שם).

(23) ראה דרישה (סק"א) ופר"ח (השלם – סק"ה) יו"ד שם. פמ"ג (משב"ז) שם סק"ב. פלתי סק"א. וראה שו"ת צ"צ שם.

(24) ל' השו"ע שם. אלא בששו"ע שם "ובלבד שתאגור בה כל שהוא אפי' חוט השערה", והוא מהרשב"א בתורת הבית בית א' שער ב. וראה בהנסמן בהערה 22, 23.

בה הצפורן" דוקא בשייכות לבנין הכבש והמזבח, ע"פ הכתוב "אבנים שלימות תבנה את מזבח ה'" – ולא סידר את הדינים באופן שהשיעור של חגירת הצפורן יכלול בהדיא¹⁴ גם את האבנים לאחרי שנבנו במזבח ככגמרא – משמע, שבאבנים אלו לא נאמר השיעור (לדעת הרמב"ם) "כדי שתחגור בה הצפורן".

ג. אבל קשה לומר את החילוק הנ"ל בדעת הרמב"ם (ש"אבנים שלימות תבנה" קאי רק על האבנים לבנין המזבח), שהרי הרמב"ם אינו מביא שום לימוד אחר על הפסול של אבן שנפגמה אחר שנבנית במזבח.

– הרמב"ן¹⁵ מביא שאכן לגבי אבני מזבח לאחרי שנבנו במזבח יש לימוד אחר, "וזבחת עליו את עולותיך ואת שלמיך וגו'¹⁶ וכי עליו אתה זובח אלא בזמן שהוא שלם ולא בזמן שהוא חסר"¹⁷, ובלשונו "דאי מאבנים שלימות ה"א ה"מ בשעת בנין לכך נאמר עליו".

ומאחר שהרמב"ם (כאן – הל' ביהב"ח) אינו לומד זה מהכתוב ההוא¹⁸, הרי בפשטות צריך לומר, כנ"ל, שגם בנוגע להאבנים לאחרי שנבנו במזבח, מקורו של פסול הפגימה הוא

(14) ובפרט שהפסיק ביניהם באבני היכל ועורות אשר (לפי המפרשים הנ"ל) שיעורם שונה, וכנ"ל סעיף א.

(15) חולין שם סד"ה וכולן פגימתן ("וי"מ"). וראה גם ריטב"א חולין שם (יח, רע"א סד"ה כד').

(16) יתרו כ, כא.

(17) לשון הרש"י חולין שם – מזבחים נט, א (כמ"ש רש"י).

(18) והביאו (הא דזבחים שם רק בהל' פסולי המוקדשין פ"ג הכ"ב – נתת לקמן סוס"ז) לגבי הפסול דקדשים "שהיו שם שחוטין".

(ב) זהו איסור שאין לו שיעור, ולכן האיסור הוא בכל שהוא – אינו בגדר שיעור³³.

ה. וזהו החילוק בין גדר כל שהוא באיסור ההוצאה בשבת לכל שהוא שבאיסור ע"ז:

בנוגע להוצאה בשבת שאיסור ההוצאה בכלל יש לו שיעור, מובן שדברים אלו שאיסורם הוא בכל שהוא זהו מפני שבהם השיעור הוא כל שהוא – אם מפני שגם "כל שהוא" מדברים אלו הוא חשוב מצ"ע, וע"ד "פלפל כל שהוא, עיטרן כל שהוא ריח טוב כל שהוא וכו'"³⁴, או מפני ש"מצניעים אותם לגניזה"³⁴ – בני אדם מחשיבים (מצניעים) בדברים אלו גם כל שהוא.

משא"כ בנוגע לעיר הנדחת ועד"ז בע"ז בכלל, שע"ז נאמר³⁵ "ולא ידבק בידך מאומה מן החרם"³⁶, איסור "כל שהוא" אינו מפני ש"כל שהוא" הוא גדר של שיעור, אלא מפני שאיסור ע"ז אין לו שיעור – "מאומה", ובלשון הרמב"ם³⁷: כיון שאיסור זה משום עכו"ם הוא אין לו שיעור ונאמר בעבודת כו"ם ולא ידבק בידך מאומה מן החרם.

כאן הלשון "כל שהוא"²⁵ וכי"ב, אלא "כדי שתחגור בה הצפורן כסכין של שחיטה", מובן שכוונת הרמב"ם לדייק שיש לה שיעור מסויים²⁶.

וי"ל ההסברה בזה: השיעור של כל שהוא מצינו ברמב"ם כמ"פ, ולדוגמא: "יין שנתנסך לעכו"ם אסור בהניי"ו והשותה ממנו כל שהוא לוקה... וכן האוכל כל שהוא מתקרובת עכו"ם מבשר או מפירות אפילו מים ומלח האוכל מהן כל שהוא לוקה"²⁷. ועד"ז כ' הרמב"ם בהל' עבודה זרה לגבי ע"ז²⁸ ולגבי שלל עיר הנדחת²⁹.

הרגוצובי³⁰ מוסיף לציין להרמב"ם הל' שבת³¹, שם מביא הרמב"ם כמה דברים שאיסור ההוצאה שלהם הוא "בכל שהוא"³².

אמנם (לכאורה) יש חילוק ביניהם, ובהקדם, שגדר האיסור דכל שהוא יש לפרש כב' אופנים:

(א) שזהו שיעור בהאיסור המסויים – יש איסורים ששיעורם בגרורגרת, בכזית כו' ויש גם כאלו ששיעור האיסור בהם הוא בכל שהוא.

(25) ובקריית ספר להמבי"ט הל' ביהב"ח כאן כתב "ובפגימה כל שהיא כחגירת הצפורן לא היא אבן שלימה".
(26) ובפרט שבהל' שחיטה (פ"א הי"ד. הכ"ג. וראה מ"מ להי"ד) לא כתב הרמב"ם דהשיעור פגימה בסכין הוא כדי שתחגור, וראה תבואות שור שם סק"ס-ו. צפע"נ הל' שחיטה שם (נעתק בצפע"נ (המלוקט) להל' ביהב"ח כאן).
וראה המובא בלשד השמן על הרמב"ם הל' ביהב"ח כאן.
(27) הל' מאכלות אסורות פ"א ה"א.

(28) פ"ז הט"ו.

(29) פ"ד ה"ז.

(30) הל' מאכלות אסורות שם בסופו (צב, ד).

(31) פ"ח ה"ה.

(32) וראה בהמשך דברי הצפע"נ הל' מאכא"ס שם.

(33) י"ל הנפק"מ: בשיעור – גדרו שאפשרי שיוגרע: כל שהוא – גדרו להיפך: כל שהוא. ונפק"מ כשנפל מהתערוכה לתערוכה שני' וכו'. וראה פלוגתת הט"ז (יו"ד סז"ב סקט"ז) והשי"ך (נקודת הכסף שם). ועפ"ז אי"ז פלוגתא במציאות. וראה פמ"ג (משב"ז) שם. שו"ע אדה"ז או"ח סתמ"ז סט"ז. ואכ"מ.

(34) ל' הרמב"ם הל' שבת שם.

(35) ראה יג, יח. הובא ברמב"ם הל' מאכא"ס שם (ה"ב)

כדלקמן בפנים (וכן בהל' ע"ז פ"ד שם).

(36) ראה ציוני מהר"נ על הרמב"ם הל' מאכא"ס שם

(ה"א).

(37) הל' מאכא"ס שם ה"ב.

ולמזבח דרך השחתה לוקה שנאמר⁴¹ ונתצתם את מזבחתם וגו' לא תעשו כן לה"א". ומאחר שאיסור זה שייך ובא בקשר לע"ז

– וכמו שהרמב"ם מדגיש בהל' יסוה"ת⁴² "הסותר אפילו אבן אחת דרך השחתה מן המזבח או מן ההיכל או משאר העזרה לוקה שנאמר בעבודת כוכבים כי את מזבחתם תתוצוץ"⁴³ וכתוב לא תעשו כן לה"א –

נמצא שהאיסור הוא גם כשהוא נותץ אפילו כל שהוא מאבן אחת מן המזבח וכיו"ב – ונותץ כל שהוא היינו פוגם (אפילו כל שהוא), וכמ"ש באוה"ח⁴⁴ "שלא אמר בדיוק אבן אחת אלא שעושה בנתיצתו רושם בבנין"⁴⁵.

ז. ועפ"ז מובן החילוק בין אבן שנפגמה לפני שנבנית במזבח ובכבש לאבן שנפגמה כו' אחר שנבנית במזבח או בכבש :

הפסול דאבן שנפגמה קודם הבנין הוא מצד הציווי והחיוב "אבנים שלימות תבנה את מזבח ה", שהאבנים צריכות להיות שלימות בשעת הבני' – ולכן ישנו שיעור בהפגימה, שיהי' בה כדי שזה ייחשב לחסרון וקלקול בה"שלימות"

ו. עפ"ז יש לבאר גם דברי הרמב"ם בהל' בית הבחירה, ובהקדם :

ידוע³⁸ שאין דרכו של הרמב"ם לכתוב בפירוש דינים מחודשים (מלבד המקומות שבהם הוא כותב "ויראה לי", הנמצאים ברמב"ם במספר מצומצם, כיוצאים מן הכלל³⁹), אבל בכ"מ הוא משנה לשונו ומסדר דבריו באופן כזה, שאפשר ללמוד מזה חידוש בדין פרטי.

ועד"ז י"ל בנרו"ד: בזה שהרמב"ם מדייק לכתוב את השיעור של פגימת האבן "כדי שתחגור בה הצפורן", דוקא בנוגע לבנין אבן במזבח ובכבש – בשינוי מבש"ס, כנ"ל, ובנוגע ל"אחר שנבנית במזבח" אינו מוסיף "אבן שנפגמה כשיעור זה" וכיו"ב (וגם בזה שבין שתי הלכות שבנוגע לאבני מזבח הוא מסדר את הדין של "אבני היכל ועזרות שנפגמו או שנגממו פסולין כו") –

הוא מרמז (ומדגיש) שב"אבן שנפגמה כו' אחר שנבנית במזבח" מיתוסף עוד פסול שאינו קשור עם השיעור "כדי שתחגור בה הצפורן כסכין של שחיטה", אלא הפסול הוא בכל שהוא, בגדרי כל שהוא כנ"ל.

והטעם לחילוק זה: הרמב"ם כתב בהל' ביהב"ח בהלכה שלאח"ז⁴⁰ "הנותץ אבן אחת מן המזבח או מכל ההיכל או מבין האולם

(41) ראה יב, ג-ד.

(42) פ"ו ה"ז.

(43) תשא לד, יג (ועד"ז ואתחנן ז, ה). וצ"ע שאינו מביא הפסוק דראה – ובפרט שבהמשך ההלכה מביאו. וראה ספר המדע (ירושלים, תשכ"ד) מב' דפוסים, שהכונה להפסוק דראה. ואכ"מ.

(44) עה"ת ראה שם.

(45) הובא במנ"ח מצוה תלו (מה, ב). ובהמשך לזה מביא מ"תוס' מכות (כב, רע"א) שכתבו גבי עצי הקדש דהשורף חייב אף שאינו שוה פרוטה ופשוט דה"א א"צ שום שיעור כלל דעל כל שהוא חייב כו' דאיסורי ע"ז הוא בכ"ש ועו"נ לא תעשו כו' וחייבים על כ"ש".

(38) ראה יד מלאכי שבהערה 13.

(39) מאה פעמים ועוד כתב הרמב"ם בספרו "יראה לי" (נסמנו במבוא לרמב"ם צילום דפוס רומי ר"מ (ירושלים תשט"ו – ע' 1)) שאינו בערך לרובות ההלכות שבספרו. ועוד ועיקר – בהנ"ל כולל גם מה שפסק והכריע כו', ובפנים מדובר ע"ד חדושי דינים.

(40) פ"א הי"ז.

[ועפ"ז י"ל שגם בזה שאין הרמב"ם מפרש שיעור ב"אבני היכל ועזרות שנפגמו או שנגממו, אי"ז מפני ששיעור פגמתן הוא גדול מ"כדי שתתגורר בה הצפורן" (כנ"ל ס"א), אלא אדרבא, מאחר שהאבנים נעשו חלק מההיכל והעזרות⁵⁰ – אין איסור הפגימה בהם בגדר שיעור, אלא הוא בכל שהוא⁵¹].

ואע"פ שהלאו ומלקות בנתיצת אבן נאמר דוקא בפעולת האדם: "הנותץ אבן אחת מן המזבח . . . שנאמר . . . לא תעשון כן לה"א", ויתירה מזו – דוקא ב"דרך השחתה" – אבל מובן שגם הנתיצה (פגימה) הנפעלת בהחפצא, כשלעצמה, אפילו שלא ע"י פעולת גברא ובדרך השחתה, יש לה שייכות והיא ע"ד כבגדר ביטול ע"ז:

כשם שמצות "ונתצתם את מזבחותם גו'" אין תוכנה רק מעשה הניתוץ של הגברא, אלא גם ביטול המציאות של "מזבחותם", עד"ז הוא גם בהאיסור של "לא תעשון כן לה"א", שאמנם הלאו ומלקות הם על עשיית האדם, אבל תוכן האיסור וגדרו כוללים ושוללים נתיצת האבן בכל אופן שהוא, שכל דבר שב"מזבח ה' אלקיך" לא יהי' נתוץ ובטל.

דהאבן⁴⁶, והשיעור הזה הוא "כדי שתתגורר בה הצפורן כסכין של שחיטה".

משא"כ אבן שנפגמה אחר שנבנית במזבח, מאחר שזה נוגע להענין ד"לה"א", זהו "מזבח ה'", "ה"ז קשור לא רק להחיוב ד"אבנים שלימות תכנה את מזבח ה'"⁴⁷ אלא גם עם הגדר דנתיצת המזבח, שהוא קשור עם "לא תעשו כן (כמו למזבח דע"ז) לה"א";

ואם כן, כשם שבע"ז האיסור הוא בכל שהוא, לא בגדר שיעור כנ"ל, עד"ז הפגימה בהאבן שנבנית במזבח אינה בגדר שיעור, אפילו לא שיעור הכי קטן "כדי שתתגורר בה הצפורן" (אפילו להדיעות שזהו כל שהוא), אלא אבן שנפגמה סתם, בלי שיעור⁴⁸, "אותה האבן פסולה"⁴⁹.

(46) ולפ"ז מש"כ ברש"י חולין (הנ"ל הערה 19) "באבנא כל דהוא כדכתיב אבנים שלימות" (וראה רמב"ן, רשב"א וכו' שבהערה הנ"ל), אין הכוונה כל שהוא ממש – שלא בגדר "שיעור", כ"א "כל שהוא" לגבי השיעור דטפח או כזית שבפגימת "סיד" המבואר שם.
(47) שבזה הוא המדובר בחולין (בישיעור כדי שתתגורר בה הצפורן).

(48) ואף ש"מזבח שנפגם מבניינו [היינו מסיד המזבח כו'] . . . פחות מטפח כשר" (רמב"ם הל' ביהב"ח ספ"ב) – י"ל ע"פ מ"ש הריטב"א (חולין שם) ד"סיד שהוא מקובץ מדברים נפרדים וטבעו להפריד כל דהו כשמתביש ואם אדם מקפיד בו הרבה לא תמצא מעולם מזבח כשר". וי"ל, דכיון כסיד אינו דבר שלם אלא מקובץ מדברים נפרדים, לא חל עליו גדר "פגימה" בפחות מטפח, משא"כ באבן דגם אם נפגם כ"ש הוי אבן פגומה. ועצ"ע.

(49) אפילו את"ל (כנ"ל ס"ב) שלהרמב"ם גם באבני מזבח לאחר שנבנית במזבח הפגימה היא "כדי שתתגורר בה הצפורן", יש לומר, דזה גופא שלא כתבו מפורש בדין זה הוא, לפי שבאבני מזבח, זה שהפגימה פוסלת כדי שתתגורר בה צפורן, הוא לא בגדר שיעור פגימה, אלא סימן על פגימה כל שהיא.

(50) ועפ"ז לא יוקשה קושיית התוס' (דלעיל הערה 7) איך נבנה ביהמ"ק ע"י שמיר, כי דין זה באבני היכל כו' הוא רק לאחר שנבנית, משא"כ בהשמיר שהיה לפני הבנין.
(51) אבל זה שהרמב"ם סתם (בהי"ד) "וכן אבני ההיכל והעזרות שלמות היו" (וקאי על האבנים קודם שנבנו) – הוא לפי ששיעור פגמתן גדול יותר מ"כדי שתתגורר בה הצפורן", דאל"כ איך בנו המקדש ע"י שמיר (כנ"ל ס"א מהפר"ח).
ועוד י"ל, שכאן לא הוצרך הרמב"ם לפרש השיעור, כי סמך על מ"ש בתחילת הלכה זו (משא"כ הדין ד"אבני היכל ועזרות שנפגמו" שבא בהלכה בפ"ע). וראה מנ"ח הנ"ל הערה 8 (שתי' קושיית התוס' לדעת הרמב"ם).

הקדושה מהאבן – "אותה האבן פסולה"; וגם ביטול קדושת המזבח בנוגע להקרבה⁵⁵, כמ"ש הרמב"ם בהל' פסולי המוקדשין⁵⁶, "שהרי אין שם מזבח לזרוק עליו ונאמר וזבחת עליו . . בתקונו לא פגום"⁵⁷.

(ומעין זה ועד"ז הוא באבני היכל ועזרות שנפגמו או שנגממו שבהלכה טו).

נויש להוסיף בזה עפ"י דברי הצפפע⁵² בגדר "לא תעשון כן לה"א", שהחויב בזה הוא אינו רק מה שהוא מפקיע את הקדושה⁵³ מהאבן, אלא גם מה שעיי"ז נפסל המזבח (או נעשה חסרון בהעזרה כו')⁵⁴ –

ועד"ז ב"אבן שנפגמה . . אחר שנבנית במזבח", ישנם שני פרטים אלו: גם הפקעת

(55) ראה מאירי שבהערה 20, שמוסיף שם "נפסל) כולו".

(56) נסמן בהערה 18.

(57) ומטעם זה הוסיף הרמב"ם כאן בהט"ז "והשאר כשרות", כי אף שאין שם מזבח לזרוק עליו, דהמזבח נפסל, שאר האבנים נשארו כשרות, ובמילא אפשר להכשיר המזבח ע"י חליפת אבן הפגומה. וראה בהנסמן לעיל הערה 10.

(52) הל' יסודי התורה שם. וראה גם מהד"ת לד, סע"ד. עד, ג. ועוד (נעתקו בצפפע"נ המלוקט להל' ביהב"ח כאן).

(53) וראה מג"ח שבהערה 45.

(54) ועיין בצפפע"נ שם שעפ"ז מתרץ שינוי ל' הרמב"ם בין הל' יסוה"ת שכתב "הסותר" ומוסיף "או משאר העזרה", ובהל' ביהב"ח כ' "הנותין" ולא כתב "מן העזרה".

פנינים

"אֵלֶּךָ לְמַטָּה אֵלֶּךָ לְמַטָּה לְכָל מַטּוֹת יִשְׂרָאֵל תִּשְׁלַחוּ לְצַנְבָּא"

(מטות לא, ד)

על הפסוק "לכל מטות ישראל" הנאמר בנוגע להשתתפות השבטים במלחמת מדין, ישנם דעות חלוקות בספרי, באם שבט לוי השתתף במלחמה זו או לא ("לכל" – "להוציא שבט לוי" או "לרבות שבט לוי"). ורש"י בפירושו נקט כהדעה הב' – דשבט לוי נשתתפו במלחמה.

וצריך להתאים דבריו עם דברי הרמב"ם (סוף הלכות שמיטה ויובל) אשר "שבט לוי אין עורכים מלחמה כשאר ישראל".

ונראה לבאר בזה בפשטות, דהטעם ששבט לוי אינו חייב להשתתף במלחמות דכיבוש הארץ, הוא מפני שמטרת הכיבוש היתה ההתיישבות בארץ וההתעסקות בעניינים גשמיים כחרישה וזריעה. ובני לוי, מאחר שהובדלו מענייני העולם, ותפקידם הוא "יורו משפטיך ליעקב ותורתך לישראל" (ברכה לג, י), נפטרו מכיבוש הארץ.

וממילא נמצא, שבמלחמת מדין, שלא היתה ע"מ להתיישב בה (כי רק אח"כ באו בני ראובן וכו'), אלא רק כדי לנקום נקמת ה' במדין, הנה בזה שווים בני לוי עם שאר השבטים.

(ע"פ לקוטי שיחות חלק כח עמוד 344)

"הן הנה היו לבני ישראל בדבר בלעם למסר מעל בהי גוי"

(מטות לא, טז)

"אמר להם אפילו אתם מכניסים כל המזונות שבעולם אין אתם יבולים להם, שמא מרובים אתם מן המצרים שהיו שש מאות רכב בחור? בואו ואשיאכם עצה - אלקיהם של אלו שונה זימה הוא כוי"

(רש"י)

בהציווי על מלחמת מדין, מצינו חילוק בין האופן שאמרו הקב"ה למשה, ממה שאמר משה לישראל: בציווי הקב"ה למשה נאמר (לא, ב) – "נקום נקמת בני ישראל מאת המדינים". ואילו

כשחזר משה את הציווי בפני בני ישראל אמר (לא, ג) – "לתת נקמת ה' במדין. ומבאר בזה אאמו"ר (הגאון המקובל רבי לוי יצחק שניאורסאהן) ז"ל טעם השינוי בהפסוקים, שהקב"ה מדקדק בכבודם של ישראל, ולכן אמר נקמת בני ישראל, ומשה המדקדק בכבוד הקב"ה אמר נקמת ה'.

ויש לבאר הטעם ששינוי זה מצינו במלחמת מדין דוקא, דהיינו מפני שבמלחמת מדין עם בני ישראל היו ב' ענינים (וכמבואר ברש"י): א. עצם רצונם לעשות מלחמה ולהכרית את בני ישראל (דלשם כך באו ליטול עצה מבלעם), ובהתאם לכך היתה נקמת בני ישראל. ב. הדרך שבה רצו להכרית את בני ישראל, דזו היתה עצת בלעם "אלקיהם של אלו שונה זימה וכו'", ובהתאם לכך באה נקמת ה'.

(ע"פ לקוטי שיחות חלק יח עמ' 361)

"ויאמר אלעזר הכהן גוי זאת חוקת התורה אשר ציוה ה' את משה"

(מטות לא, כא)

"לפי שבא לכלל כעס בא לכלל טעות, שנתעלמו ממנו הלכות גיעולי עכו"ם, וכן אתה מוצא בשמיני למילואים שנאמר ויקצוף (משה) על אלעזר ועל איתמר, בא לכלל כעס, בא לכלל טעות. וכן בשמעו נא המורים ויך את הסלע, ע"י הכעס מעדי" (רש"י)

בפרש"י דרוש ביאור מדוע אין רש"י מפרש הא ד"בא לכלל כעס בא לכלל טעות" בשתי המקומות שאליהם מציין (שמיני למילואים ושמעו נא המורים), ובפרט שקודמים הם בהכתוב.

ויש לבאר בפשטות, שלולא האמירה בפרשתנו, לא היה מוכרח שהטעויות האחרות היו בגלל כעס. דמכיון שהטעות בהם היתה בסברא, ניתן לומר שמשה טעה מצד סברא אחרת:

– בפ' שמיני, המדובר הוא בנוגע לחילוק בין קדשי דורות לקדשי שעה, שזהו חילוק הנובע מסברא. וכן בפ' חוקת שהכו בסלע במקום לדבר אליו, היתה טעותם מצד סברא – שסברו שמא הקב"ה ציוה להכות הסלע כמו שציוה על כך ברפידים (שמות י, ו).

משא"כ בפרשתנו, שטעותו של משה לא נבעה מסברא אלא שנתעלמה ממנו הלכה, ודאי שנבע זה מכעס. ומכאן נלמד על המקומות האחרים, שגם בהם ניתן לבאר שהטעות היתה מצד הכעס.

(ע"פ לקוטי שיחות חלק ח עמ' 182 הערה 4)

דרכי החסידות

מלוקט מכתבי

כ"ק אדמו"ר מוהררי"צ מליובאוויטש נ"ע

תפילה עושה הכל או מחצה?

"ברור הדבר שכשיהודי חושב בליבו: רבש"ע שתהא תפילתי נחשבת אצלך כמו שהייתי
מכוון את כל הכוונות – זה עצמו די ומספיק"

תפילת היחיד, תפילת הציבור ותפילת הרבים

ההוספה ד"על ישראל" בקדיש דרבנן יש לה שייכות לכללות הענין דמצות ואהבת לרעך כמוך שקודם התפילה, שכן עניינה לכלול את תפילת היחיד בתפלת כלל ישראל, שזהו אמיתית עניין התפלה בציבור שהוא תפלת הרבים.

דהנה בתפלה יש ג' דרגות: (א) תפלת היחיד, (ב) תפלת הציבור, (ג) תפלת הרבים.

ההפרש בין תפילת הציבור (שהוא מנין של עשרה) לתפילת הרבים (שהם במספר מרובה), אינו חלוק בעניני דינים, כמו החילוק בדינא בין תפילת היחיד ותפלת הציבור, אבל הוא חלוק בעניינו הרוחני.

הוד כ"ק אבותינו רבותינו הקדושים זצוקלה"ה נבג"מ זי"ע פסקו להלכה, לאלו ששאלו בענין תפילה בציבור: איך יקיימו שניהם, לעסוק בעבודה שבלב באריכות התפלה ולהתפלל בציבור? ענו להם כי פירוש תפלה בציבור – בשעה שהציבור מתפללים. וסידרו להם כי ישמעו כל התפילה קדישים, ברכו, קדושה, קריאת התורה, והקדישים ותפילת הציבור, ואח"כ להתפלל במתינות איש איש כפי השגת יד שכלו בהעבודה שבלב.

כי אמיתת ענין דתפילה בציבור שהוא תפילת הרבים (מעלה היותר נפלאה דענין התפילה, הן בכל ימות השנה והן בהזמנים דעת רצון) הוא לכלול עצמו בכלל תפלת ישראל, והוא ע"י אמירת "הריני מקבל עלי מצות עשה של ואהבת לרעך כמוך", קודם התפלה כמ"ש בסידור.

אמנם זהו מה שהיחיד מכניס עצמו בהכלל. והכוונה בנוסח "על ישראל וכו'" הוא בשתיים: (א) מה שהציבור (של עשרה) מכניסים היחידים בכללם, להיות גם תפלתם של אלו המתפללים ביחידות ומכוונים לבם ליכלל עצמם בתפלת הציבור, שיהיו בכלל הציבור. (ב) דאותו הציבור (המתפללים בעשרה) כוללים עצמם בכלל תפלת הרבים דכל ישראל.

(אגרות קודש חלק ג עמ' קמב)

כוונה כללית

ידוע ומקובל כי כל הכוונות שבתפלה, הנה גם אלו שאין דעתם יפה לכוון, הן מפני העדר הידיעה (שלא באשמתו), והן מפני שאין בכוחו לזכור הכוונות פרטיות בעת התפלה, הנה מספיק אם מכוון בלבו כוונה כללית, והוא להיות דברי תפלתו נשמעים לפניו ית' עם כל כוונותיהם כמו שהם מבוארים בספרי קבלה.

ברור הדבר שכשיהודי עומד להתפלל וחושב בליבו: רבש"ע, שתהא תפילתי נחשבת אצלך כמו שהייתי מכוון את כל הכוונות. הנה זה עצמו די ומספיק, כי הוא ית' שומע תפלת כל פה.

(אגרות קודש חלק ג עמ' קמד)

"מחצה" שהוא "הכל"

באחד הפעמים אשר הוד כ"ק אאזמו"ר אדמו"ר הרה"ק מוהר"ש זצוקלה"ה נבג"מ זי"ע הי' בפטרבורג, הזדמן אז גם הרה"ג המפורסם כש"ת מוהר"ר ישראל נ"ע סאלאנט, ובא לביקור אל הוד כ"ק אאזמו"ר אדמו"ר הרה"ק מוהר"ש זצוקלה"ה נבג"מ זי"ע.

בעת הביקור שאל הרה"ג הר"י מאת הוד כ"ק אאזמו"ר כמה קושיות על החסידות ועל מנהגי דרכי החסידים, אשר על הכול ענה הוד כ"ק אאזמו"ר להרה"ג הר"י בשפה ברורה תשובה כהלכה דבר דבר על אופן.

הביקור של הרה"ג הר"י אצל הוד כ"ק אאזמו"ר האריך יותר על שלשה שעות לבסוף אמר הר"י סאלאנט, כל הדברים אשר שמעתי נכונים המה, והנני נהנה על טיב ביאורם, אמנם עוד שאלה אחת יש לי לשאול, מדוע החסידים מאריכים בתפלה?

ענה הוד כ"ק אאזמו"ר הרה"ק ואמר במד"ר (ויקרא פ"י) ישנן ב' דעות, ר' יהודה ור' יהושע בן לוי: ר"י סובר תפלה עושה הכל, וריב"ל סובר תפלה עושה מחצה. אשר על כן מאריכים החסידים בתפלה, דגם המחצה יהיה כולו.

(אגרות קודש חלק ג עמ' תסה)

לזכות

שלום בן שושנה רייזל

וזוגתו חנה בת רחל לאה

ויוצ"ח שיחיו

לידידן נצח' בכל העיניים

למטה מעשרה טפחים, אכ"ר